

*Педагогически ракурси
Pedagogical perspectives*

РАДОСТТА ОТ ПОЗНАНИЕТО – НЕИЗЧЕРПАЕМ РЕСУРС ЗА ПОКОЛЕНИЯТА

Боян Лалов

*Технически университет – София
Българска академия на науките и изкуствата*

*Животът не може да има друга цел
освен доброто и радостта.*

Лев Толстой

*Хората трябва да бъдат не само добри,
но и радостни. Радостта е лято, което
придава руменина и зрелост на душите.*

Йохан Паул Рихтер

Резюме. Радостта е движеща сила на всички човешки същества. Смисълът на човешкото съществуване е радостта от познанието и създанието. Това педагогическо есе е посветено на бъдещите поколения – радостни, добросърдечни, създатели на истински ценности.

Keywords: ethics, education, cognition, coexistence

Не бих се захванал да пиша есе за щастието, защото това понятие е патетично, илюзорно, утопично – нещо, което човек преследва цял живот. В търсене на щастие губиш радостта, пише Геннадий Малкин. За радостта трябва да пишем и говорим. Радостта от действието, от усилията, от предизвикателствата, от пътя е реална и неизчерпаема, докато „щастието“ от успеха е краткотрайно и химерично.

Обикновено хората се чудят как един музикант може да свири 8 часа на ден етюди, „за да постигне виртуозна техника“. Тайната е скрита другаде – той не се стреми към толкова далечната цел, а извлича радост от тоновете. Човекът, който пръв ме въведе в музиката – учителят Иван Генчев от Луковит, замени скучните в началото етюди с няколко простички, но мелодични пиеси от Жан Батист Люли. И ние с моя брат с радост и безкрайно дълго ги свирехме „на два

гласа“ с цигулките и започвахме да разбираме какво значи да извличаш удоволствие от яснотата на тоновете. Когато като юноша се запалих по йогизма, моята цел беше гъвкавостта на тялото и крайниците. Но скоро осъзнах, че насилието върху моето тяло поражда травми и отблъсква. Тук отново се срещам с универсалния закон – трябваше да се вслушвам в хармонията на сигналите, които пораждаше усилието. Тяхната музика беше единствената истина. Аз трябваше да науча този радостен език, за да разговарям с тялото, и тогава диалогът можеше да продължава безкрайно дълго и приятно. Като дете много ме привлече математиката. Но и там моята импулсивна природа ме тласкаше в погрешна посока. Връщах се от училище и се захващах с най-трудните задачи от сборника, смятах, че другите задачи са под достойнството ми. Поради това, както при йогизма, получавах травми – този път на самочувствието. Нямаше кой да ми каже онази велика мисъл на Джеръм Брунър, че най-добрият начин да обучаваш или да се самообучаваш е да намираш задачи с подходяща за момента „радваща“ трудност. Истинският път е пътят на радостта и неизчерпаемото удоволствие от плавното движение напред, а другият – пътят на травмите, страха, отрицателните емоции и дори неврозите, често срещани в традиционното училище.

Когато прочетох за метода на Леонардо да Винчи за въведение в рисуването, аз открих още едно проявление на неговия универсален гений в много области на познанието. Той пише за тайната на самото познание, като въвежда идеята за опорите в познавателния процес, което аз нарекох принцип на Леонардо. Той съветва в своите дневници, че трябва да се научиш най-напред да знаеш да виждаш (*saper vedere*), като използваш *загатнати очертания на хора, птици, растения* и постепенно ги довършваш върху различни повърхности с креда, четка или въглен, ти започваш да виждаш върху белия лист каквото си пожелаеш. И тогава ти ще притежаваш целия свят и радостта да го рисуваш с отблясъците му, с най-тънките детайли, със страховитата му зрелищност и величие. Умението да се намират подходящи опорни точки на мисълта, да се следва пътят на *оптималното съпротивление, на приятните трудности*, може да направи и от посредствения човек чудеса, да не говорим за успехите на надарените. Но може би талантът и геният се заключават именно в това – да намираш необходимите примери на всяка следваща стъпка. Така Лайбниц още като дете сам научил латински език от книгите на баща си. А Гаус, преди да тръгне на училище, си играел с числата и скоро започнал да открива грешките на баща си, когато той на глас правел сметки с търговците. Примерите са безбройни. Може би най-силната страна на надарените е могъщата мотивация и интуицията им да се обучават, наслаждавайки се. Руският педагог академик Скаткин казва: „Не е вярно, че корените на ученето били горчиви, а плодовете му – сладки“. Аз ще бъда дори по-категоричен: корените на обучението трябва да бъдат сладки, за да не се храним с горчивите плодове

на разочарованието! „Водата – пише Гастон Башлар – е повелител на плавното движение, на движението без неравности“. Водата е символ на живота, на еволюцията. Движението трябва да бъде плавно, мощно, без неравности, да поражда увереност и радост. Как да си обясним виртуозността на младежите от манастира Шао Лин или на играещите с кубчето на Рубик, освен като неизчерпаемо извличане на радост от хармонията на всяко движение. Постепенното усложняване и шлифоване на „способности за предвиждане“ (Анохин), вслушването в новите вариации на „мелодията на движението“ (Бернщайн) водят постепенно към магията на човешкия интелект. Те са *А* и *Б* на успеха. Но не само това, те са извор на радост и човешина и за учителя, и за ученика. Това може да се открие още в педагогиката на Квинтилиан – радостта от безброй малки, но чести успехи. Това е тайната и на Мария Монтесори, Фрьобел, Френе..., на техните предтечи и последователи. Обожествяването на развиващия се мозък, на детето, което изследва света, е скрито и в думите на Айнщайн към Жан Пиаже: „Моята теория за относителността е само една детска игра в сравнение с Вашата теория за детската игра!“.

Но всичко казано за радостта е вярно не само за ранната възраст, но и за всички възрасти. Нашето съществуване придобива смисъл, цвят, аромат, когато от малките радости създаваме тъканта на живота. Това умение може да се открие в начина на съществуване, в стила на работа на всички преуспели хора. Едисон, според собствените му думи, веднага след като е успял да конструира едно ново изобретение, започвал да го разглобява и да търси по-добър вариант. Защото неговата цел е радостта да експериментира, да развива изкуството на комбинирането („*Ars combinatoria*“ – Leibnitz), като разширява кръга на своите опити и задълбочава разбирането за „природата на нещата“. Това е начин на живот. Мисля, че тук именно е фокусът и смисълът на това философско есе – опит за критика на илюзорното щастие и апология на радостта като реалност: откриване на неизчерпаемите извори на красивото в един сложен, хаотичен и застрашителен свят. „Радостта да виждаш и разбираш е най-прекрасният дар на природата“, пише Айнщайн. Наложи се да струпам закуп доста цитати от известни личности, за „да помогна на истината да се роди“, както казва Сократ.

Най-преуспелите хора са щастливи в очите на другите, но тяхната радост не е в адмирациите и суетата, а в операциите и самотата. „Милионите манипулации са в основата на моето майсторство“, споделя големият български илюзионист Мистър Сенко. А това означава хиляди часове. Такава титанична работа е възможна само чрез извличане на радост от общуването с предметите, с хората, животните, природата. Хората, които успяват, даже нямат време да се радват на всичко постигнато, защото нови предизвикателства безпокоят техния дух. „Параноично-критичният“ начин на мислене (Салвадор Дали) и възприемане на действителността ги кара да пренареждат всичко наново, да подминават с

усмивка успехите. Те не се тревожат от грешките и пропуските, защото това са техните добри учители и помощници. „Да се срещнеш и с успеха, и с бедата, оставайки и с двамата измамници еднакво смел“ (Киплинг) – това е техният начин на живот,... „Он счастья не ищет и не от счастья бежит – пишет Лермонтов... – Он мятежный просит бури, как будто в бури есть покой“!

Изчерпва ли всичко това смисъла и философията на радостта като начин на живот? Вероятно не. По-скоро това е преддверието, увертюрата. Незабравимите багри, аромати и звуци от детството ни спохождат през целия живот като спомени от „изгубения рай“. Но природата, космическият разум са приготвили за младия човек нови изживявания и радости. Той навлиза в пубертета, „пора надежд и грусти нежной“, както пише Пушкин, където го очакват красиви предчувствия, изненади и неочаквани радости. Половината от изкуството на всички времена и народи е посветено на тези преживявания. Несъмнено това е магията, която ни заставя да продължим живота на човечеството. Но няма кой да ни каже как да приемем и красивото, и горчивото като неразделни части на тази магия („бидейки и с двамата измамници еднакво смел“). По същия начин семейните радости и тревоги се смесват в една нова магия, за да можем да отглеждаме бъдещите поколения. Кой стои зад тези магии, кой е техният творец? Какво е Бог и кои са неговите съвети, за да не помрачаваме всички тези невероятни радости с горчилката на страха, противоборството, ревността и несигурността? Народното изкуство и народните традиции, идващи от дълбочината на столетията, дават отговор на такива въпроси. Необикновената синхронизация на движенията в най-неочаквани неравноделни тактове говорят за *античната философия на българите за единението*, която толкова ни липсва днес. Очарованието на българските народни песни и танци, с недоловимо загатната еротика, съдържа мъдростта на столетията. Красотата на квартите, дисонансът на секстите и септимите, в които се преплитат мъжки и женски гласове. А православната музика носи радостта от смирението пред Бога, от любовта и братството между хората. През XIX век Феликс Каниц пише, че е смаян от морала и красотата на патриархалния бит на българите, съхранен сред заплахите и безчинствата на жестоката действителност по време на робството. Новите реалности днес са изключително примитивни, сравнени с божествената хармония на българската древност. Днешният свят търси хармония и етика в една невиджана динамика, пред която се разпадат семействата, държавите, традициите, нормите, моралът. Това не означава, че днес няма високи образци, но борбата между порядъка и хаоса е титанична. „Пазарната култура“ и лъжливите ценности, които се предлагат от пазарното общество, са инструмент, с който се подготвя световното господство на онези, които Исус Христос изгони от храма. Ние, българите, имаме мисия и трябва да устоим на материалната и духовната разруха, да назовем имената на тези, които за

тридесет сребърника продават радостта ни да бъдем достоен и уважаван народ.

Личните радости на човека са лилипути и мравки пред радостта на тълпата, на множеството, на нацията и човечеството. Излитането на Гагарин в Космоса, стъпването на Армстронг на Луната предизвикаха радост, която прехвърли политически и национални граници. Какво кара един стадион да се тресе от 100-хилядния рев на тълпата? Общата радост, споделена с милиони, мегарадостта. Тя е опасна, тя не е изследвана, както не са изследвани внезапните промени в посоката на ятата на птиците и рибните пасажи. Мегарадостта има градивен потенциал. Общата *радост от следването на доброто* в епохата на ранното християнство и досега остава една от най-големите загадки. Но отблясъци на този феномен могат да се видят в учението на Махатма Ганди и Мартин Лутър Кинг, които промениха живота на милиони. Спонтанно споделената радост може да се открие в битълманията на миналия век и мегаконцертите днес. Несъмнено тя е човешко свойство и човешка потребност. Но тя има и разрушителен потенциал. Човешкото общество не е подготвено за тази сила, както се оказа неподготвено за атомната енергия. Левкип, който в дълбока древност говори за атомите, вижда целта на живота в радостта като естетическо чувство на ликуване при вида на всичко добро и прекрасно. Хилядолетия по-късно Луис Армстронг споделя с милиони хора това чувство в песента „Какъв прекрасен свят“. Търсейки в своите видения човешкото общество, което е овладяло радостта и опитомило егото, Хърбърт Уелс в своя знаменит разказ „Врата в стената“ пише следното: „В самия въздух имаше нещо опияняващо, което даваше усещането за лекота, спокойствие... Всичко наоколо блестеше с чисти, вълшебни, нежно светещи багри. Озовавайки се в градината, изпитваш остро чувство на радост... Там видях много хора – някои помня ясно, други смътно, но всички бяха прекрасни и ласкави. И по някакъв непостижим начин почувствах, че съм скъп за тях, че се радват да ме видят... Всичко ме изпълваше с необясним възторг“. Този велик фантаст загатва чрез виденията на своя герой очертанията на едно вероятно и възможно бъдеще на човечеството. Повече от сто години преди него Шилер пише знаменитите редове, които влязоха в Деветата симфония на Бетовен:

„Радост, дева вдъхновена,
лъч божествен, дивен дар,
свеждаме опиянени
взор пред твоя свят олтар.
Ти сплотяваш в порив чуден
разделените от зло,
братя стават всички люде
щом разпериш ти крило!“

По-радостни ли сме днес, когато имаме повече? По-добри ли сме? Толкова ли е трудно да сме добри и радостни? Човечеството има вече достатъчно мо-

гъщи инструменти, за да осигури храна и подслон за всички на този свят. Но свръхегоизмът на онези, които имат твърде много – свръхбогатите, е на път да ни лиши дори от чистия въздух и чистата вода. Техните медийни монополи ни казват кое е добро и кое зло. Те ни отнемат правото да мислим самостоятелно. А толкова е просто: доброто радва и стимулира да правиш добро; злото озлобява и стимулира да правиш зло. Трети път няма – или напред и нагоре, или назад и надолу. Това, което не достига на днешната „цивилизация“, е преди всичко радостта. За жалост, светът в който живеем, придобива все повече уродливите черти на страха и злобата. Трагично е, че християнски държави, които избраха за химн цитираните по-горе свещени думи за радостта, участваха и продължават да участват в бомбардировки и убийства, отнели живота на хиляди хора в Европа, Азия и Африка. Не бива да се прави зло в името на доброто. Недопустимо е истината да става слуга на лъжата. Когато радостта в нас умира, ние ставаме чудовища. Радостта се превръща в злорадство. Как може човеколюбивата християнска религия, която постави основите на днешната цивилизация, да бъде съучастник в нови кръстоносни походи срещу суверенни народи и държави? Отговорът е даден в Библията – тези, които се кланят на златния телец, водят народите към нови грехове и страдания. Не е изкупена огромната вина за две световни войни, а се задава трета с непредвидими последствия. Телевизионни канали показваха екзекуции на държавни, военни и политически ръководители като триумф на западната цивилизация. С цялата бруталност на неизживяното варварство. Това са тревожни симптоми, това предизвиква гадене. Злорадството е противоположно на споделената радост. Злорадството е антирадост – тържество от страданието на другите. А завистта е страдание от радостта на другите. Алчността, завистта, злорадството са демони, които досега не можа да изкорени нито една религия или философия. Ако има нещо, в името на което всички хора могат да се обединят – това е радостта. Всеки от нас е създаден да принесе своя дар чрез доброто, истината и красотата, в името на Радостта. Ако има нещо свещено, това е Земята. „Една велика и огромна нежност: земя и огън, въздух и вода, с милиардите човешки същества, самотен платноход в безмерна бездна“.

Толстой пише: „Миналата нощ насън си помислих, че най-краткият израз за смисъла на живота може да бъде такъв: Светът се движи и усъвършенства. Главната задача е да допринесеш нещо в това движение, да му се подчиниш и да сътрудничиш... Животът не може да има друга цел освен радостта и доброто. Изясняването, определянето на това добро е главната цел и работа в живота на цялото човечество“. Така стигаме до извода: необходимо е социално движение, което можем да наречем „Движение Радост“. Миналата зима стотици българи с гайди и в народни носии влизаха в ледените води на реките, за да отбележат деня на свети Йоан Кръстител. Друг път стотици българи, живеещи в чужбина, се заловиха на най-дългите хора. Това е силата на дви-

жението. Хорото е израз на една от най-силните черти на нашия народ според Васил Левски. Българите са от най-старите цивилизации, техните хора и тяхната музика са отгласи и отблясъци на древна култура. Българите могат да поведат хорото за радост на народите. Бялото братство е един чудесен пример за това единение. Движението на Петър Дънов е предшествано от учението на бахаите и последвано от движението на Махатма Ганди, Мартин Лутър Кинг. Това са исторически опити за защита на живота, на доброто и красивото, осъзнаване на величието на живота и природата, която го е създала. Глобалното съзнание означава всеки да се чувства част от едно велико, мощно, радостно и безсмъртно същество, наречено човечество.

THE JOY FROM THE KNOWLEDGE – INEXHAUSTIBLE RESOURCE FOR THE GENERATIONS

Abstract. The Joy is a driving force of all human beings. The meaning of human existence is the joy of cognition and creation. This pedagogical essay is dedicated to the next generations – joyful, goodhearted, creators of true values.

Professor, D.Sc. Boyan Lalov

Technical University – Sofia
✉ J.k. Dianabad, bl. 4, ap.119
1172 Sofia, Bulgaria
E-mail: boyanlalov12@abv.bg